

Lena Gottelier

Uusista murheista muovaitu. Nykylyriikan suhde lyyrisessä kansanrunoudessa esiintyvään surujen ja huolten purkamisen traditioon

ankkuri pohjassa ja päivät niin painavia
ettei ole varaa enää olla vakava
(Venho 2006, 51.)

Soitto on suruista tehty. Näin tiivistä Elias Lönnrot (1840) lyyrisen kansanruno-perintemme tummaa ydintä *Kantelettaren* alkumetreillä. Surut ja huolet ovat osa ihmis-elämää ja, ehkä juuri siksi, ne ovat edelleen olennainen osa runoutta. Senni Timosen (2004, 308) tutkimuksessa *Minä, tila, tunne. Näkökulmia kalevalamittaiseen kansanlyriikkaan* surujen ja huolten purkaminen näyttäytyy hyvin tyyppillisenä syntytilanteena lyyriselle kansanrunolle. Tämän artikkelin puitteissa tarkastelen 2000-luvulla ilmestyneitä runoteoksia, joilla on yhteyksiä lyyrisen kansan- ja huolirunon traditioon muodon tai sisällön tasoilla. Erityiseksi kiinnostuksen kohteeksi nousee se, mihin 2000-luvun lyriikka tarvitsee traditiota huoltensa ilmaisussa.

Huolten merkitystä tai huolirunoutta nykylyriikassa ei ole tutkittu. Tämä voi osittain johtua siitä pitkään vallinneesta käsityksestä, että huolet synnyttävät esteettisesti korkeatasoista runoutta (vrt. Timonen 2004, 308). Tällöin fokus on ennemminkin huolien kuvastossa kuin kyseisen kuvaston synnyssä. Toisaalta syynä voi olla myös se, että huolten purkamisen merkitys korostuu, kun nykyrunoja luetaan kansanruno-kontekstissa eikä esimerkiksi pitkään vaikuttanutta suomenkielisen lyriikan modernistista traditiota vasten.¹

Kansanlyriikan huolilauluja on useissa tutkimuksissa käsitelty naisten ilmaisutapana ja naisten mahdollisuutena käsitellä ja jakaa yksilöllisiä ongelmia (Timonen 2004, 308). Satu Apo esittää huolilaulut terapian ja taiteen yhdistelmäksi, jonka avulla naiset ovat voineet puhua ongelmistaan osana naissukupolvien pitkää ketjua. Naisen kärsimykselle annetaan lauluissa usein konkreettisiin elinolosuhteisiin liittyvä selitys kuten leskeys, orpous tai miniän tai vaimon kova ja katkera osa. (Apo 1989, 154–157, 176–178. Näen naissukupuolen yhdistävänä tekijänä myös oman tutkimusaineistoni ja tradition huolilyriikan välillä. Kaikki kirjoittajat ovat naisia, ja yhteys lyyrisen tradition naisjatkumoon näyttäytyy teoksissa eräänlaisena selviytymisstrategiana.²

Aineistoni muodostavat Helena Sinervon *Oodeja korvalle* (2003), Johanna Venhon *Yhtä juhlaa* (2006), Vilja-Tuulia Huotarisen *Naisen paikka* (2007) sekä Merja Virolaisen

Valloittaja (2012). Teoksia yhdistää lyyrisen rytmin korostuneisuus, huolten purkamisen tarve sekä intertekstuaalinen suhde kansanrunon traditioon. Mukana olisivat tilan salliessa voineet olla myös esimerkiksi Saila Susiluodon *Auringonkierto* (2005), Johanna Venhon *Tässä on valo* (2009)³ sekä Vilja-Tuulia Huotarisen *Seitsemän enoa* (2013). Myös niitä yhdistää naispuhujan/-laulajan surujen purkaminen ja viittaussuhde kansanrunotraditioon. Valintaan vaikutti lopulta se, että artikkelin aineistoksi päätyneet teokset sisältävät jonkin verran lyyrisempää runoutta kuin pois jääneet.

Siru Kainulainen on huomioinut 1950-luvun modernistisen lukutavan sukupuolituneen asetelman, jossa kansanrunosta muistuttava rytmi ja toisteisuus eli toisin sanoen perinteisyys on usein liitetty naisten kirjoittamaan runouteen. Tällöin miesrunoiljojen teokset ovat edustaneet uutta ja naisten puolestaan vanhanaikaista. (Kainulainen 2011, 87–88.) Vaikka kansanperinteestä on ammennettu vaikutteita kautta aikojen,⁴ 2000-luvun teoksissa tämä piirre on korostunut. Lisäksi on merkitystä sillä, että kansanrunopiirteet on huomioitu esimerkiksi teosten vastaanotossa.⁵

Huoli liittyy traditiossa jokapäiväiseen henkiinjäämiskamppailuun, turvattomuuteen, raadantaan, sairauksiin, kuolemaan ja ihmissuhteiden välisiin jännitteisiin (vrt. Apo 1989, 154). Aineistossani huolien syyt kumpuavat niin ikään runojen laulajien elämänpiiristä. 2000-luvun Euroopan unioniin kuuluva Suomi on toki ympäristönä hyvin erilainen kuin esimoderni yhteisö. Huolta aiheuttavat silti samankaltaiset perusasetelmat, kuten esimerkiksi äitiyden vaatimukset, yksinäisyys tai ihmissuhdevaikeudet. Huolien vaikutukset runoissa näyttäytyvät riittämättömyyden tunteena, epävarmuutena, masennuksena, väsymyksenä tai kokemuksina siitä, ettei saa ymmärrystä.⁶

Modernin jälkeinen ei luennassani ole yhtä kuin postmoderni, vaikka aineistoni runoihin sisältyy piirteitä, joita postmoderniin lyriikkaan usein liitetään.⁷ Tarkastellessani kansanrunotradition vaikutuksia nykylyriikassa luentani on yhteiskunnallisesti ja kulttuurisesti painottunutta. Pohdin, millä tavalla tradition läsnäolo muodostaa merkityksiä nykyhuolten ilmaisussa. Runouden kulttuuristen piirteiden tutkimuksella ei ole nähty samanlaista emansipatorisen vaikuttamisen mahdollisuutta kuin selkeästi populaarikulttuurin piiriin kuuluvilla kohteilla kuten vaikkapa elokuvilla tai musiikilla (Damon & Livingston 2009, 1–2). Tähän liittyy varmasti osaltaan sekä lyriikan elitistiseksi koettu asema kirjallisuudenlajina että formalistisesti painottunut tutkimustraditio.

Kulttuurintutkimuksen soveltamista lyriikantutkimukseen on kritikoitu muun muassa siitä, että se jättää huomiotta runouden erityisen tavan käyttää kieltä. Huolta on nostattanut se, että kun kiinnitetään tekstin tai poetiikan sijaan huomiota vaikkapa sosiaaliseen kontekstiin tai ideologioihin, lopputuloksena on ollut keskittyminen sisältöön *kirjallisuudellisuuden* sijaan.⁸ (Bean & Chasar 2011, 7; Eagleton 2007, 2–3.) Lähestymistapojen ei kuitenkaan tarvitse olla toisiaan pois sulkevia. Osa 2000-luvun huolirunouden tutkimusta on ottaa huomioon huolien muotoilun esteettinen ulottuvuus.

Runojen luennassani kontekstina on kansanrunoperinne, erityisesti sen huolirunous, sekä ne 2000-luvun yhteiskunnalliset olosuhteet, joissa elämme. Jokaisella tekstillä on niitä ajassa ja paikassa ympäröivät kontekstinsa. Kontekstit liittävät tekstit toisiin teksteihin ja muihin inhimillisiin käytäntöihin. Kontekstit aktivoivat tekstin sisältämiä merkityspotentiaaleja tekstin ja lukijan kohtaamisessa. Tämä tapahtuu aina tiettyjen sosiaalisten ja tekstuaalisten ehtojen alaisuudessa. (Lehtonen 2004, 158, 165, 168.) Traditio osana 2000-luvun runoutta muodostaa puolestaan uuden kontekstin, jossa voi tarkastella esimerkiksi nykypäivän huolten yhteiskunnallisia ulottuvuuksia.

Tunteet ja tuntemukset, joita helposti pidetään yksityisinä kokemuksina, muodostavat sosiaalisia ja kulttuurisia konteksteja. Tunteiden kulttuurinen konsepti, vaikkapa tietämys siitä mitä tarkoittaa, että kokemamme tunne on kateutta eikä inhoa, opitaan lapsena tutustuttaessa kieleen ja ympärillä ilmenevään tunteiden ilmaisuun. (Eagleton 2007, 105.) Huolilaulujen yksi ulottuvuus onkin tunteiden kulttuurinen konsepti. Marja-Liisa Honkasalo on pohtinut toden ja representaation suhdetta pohjoiskarjalaisten naisten surun, eron ja ahdistuksen kokemusten ilmaisuissa. Hän toteaa, että vaikkakaan kulttuuriset representaatiot, kuten kansanrunotraditio, eivät avaa suoraa väylää menneeseen, ne eivät ole siitä täysin erillään. (Honkasalo 2002, 54.) Huoli on halki historian ollut ihmisen osa, ja perinne näyttäytyy tilana, jossa huolia voi suhteuttaa ja jakaa muiden huolellisten kanssa. *Huolellinen* on lyyristen huolilaulujen minän itsemäärittäminen, joka on sukua nykyajan masennukseen viittaaville kärsimyksen muodoille (vrt. Timonen 2004, 311; Hänninen & Timonen 2004, 193–194).

Kontekstualisoivan tutkimuksen apuvälineenä toimii artikulaation käsite, joka auttaa hahmottamaan tiettyjen ideologisten ainesten liittymistä yhteen. Kulttuurintutkija Lawrence Grossbergin (1995, 250) sanoin ”[a]rtikulaatio kytkee tämän käytännön tuohon vaikutukseen, tämän tekstin tuohon merkitykseen, tämän merkityksen tuohon todellisuuteen, tämän kokemuksen tuohon politiikkaan. Nämä yhteydet puolestaan artikuloidaan osaksi laajempia rakenteita.” Artikulaatio mahdollistaa huolten ja niiden ilmaisuuden yhteiskunnallisten merkitysten tarkastelun. Kytökset, jotka koskevat esimerkiksi lyyrisen kansanrunouden merkityksiä, ovat sidottuja sekä historialliseen että kirjallisuushistorialliseen kontekstiinsa.⁹ Syntyneitä kytöksiä on mahdollista myös purkaa ja neuvotella uudelleen muuttuneissa tilanteissa.

Kansallisen historiamme kirjoitukselle on tyypillistä vahvan naisen retoriikka, jota esiintyy esimerkiksi kuvauksissa naisten työ- ja perhe-elämän haasteista selviytymisessä. Pirjo Markkola on kyseenalaistanut vahvan naisen retoriikan tuottamisen tutkimuksessa ja arkipuheessa. Loppumattoman jaksamisen esitetään olevan tyypillistä juuri suomalaiselle naiselle, joka sai jo varhain äänioikeuden ja on puurtanut tasavertaisena kansalaisena miesten rinnalla. (Markkola 2002, 79–85.) Näen huolilaulujen tradition 2000-luvun lyriikan kontekstina myös mahdollisuutena tarkastella naisen vahvuutta uudesta näkökulmasta.

Naisen perintöpaikka

Vilja-Tuulia Huotarisen teoksessa *Naisen paikka* (2007) kansanrunouden ja huolilaulujen yhteyttä rakentavat alluusiot *Kalevalaan* ja *Kantelettareen*, naiseuteen liittyvien huolten purkamisen sekä ajoittainen kalevalamittaa lähentelevä rytmi ja soinnillisuus. Yhteyttä korostaa myös teoksen omistuskirjoitus ”äidille ja esiäiti Mateli Kuivalattarelle” (Huotarinen 2007, 7). Traditio on korosteisimmin esillä teoksen osastojen alkurunoissa: ”Sitä kuusta kuuleminen / jonka juurella asunto / asunnossa pystyt muijat / pahat akat lumohuulet / Sitä metsää pelkääminen / jossa maatuu hamoset / silmäkkeissä mustat helmat / ikivarjot ja häpeät”. (Huotarinen 2007, 9.)

Traditiossa huolen synnyn kuvataan usein olevan yhteyksissä lapsien syntymään. Huotarisen runossa ”LADY HYSTERIA” lapset ovat lenkki huolten loppumattomassa ketjussa. Runoa kantoittaa joukko naisia, äitejä, tätejä, siskoja ja serkkuja. Heitä yhdistää se, että he ”[p]litävät huolta, alati huolesta kiinni” (Huotarinen 2007, 32). Huolelle ei anneta mitään konkreettista syytä, vaan syyksi tarjoutuu itse huoli. Huolehtiminen liitettiin biologiseen tai sosiaaliseen naissukupuoleen erityisesti äitiyden kautta 1800-luvun sivistyneistön valistusprojektissa. Ajan ihanteet perheestä ja naisesta perheen moraalisena ja lastenkasvatuksellisenä keskipisteenä ohjasivat myös Elias Lönnrotin kansanrunouden toimitustyötä *Kalevalassa* (Hämäläinen 2012, 261–264). Tällaiset huolen historialliset merkitykset joutuvat Huotarisen runossa uuteen valoon.

Ensimmäiset, *Kantelettaren* runoa ”Tytär syntyi, tyhjä syntyi” muistuttavat säkeet ”*Jos poika syntyy, polte nousee / Kun tyttö tulee, kaiho kohoo*” (Huotarinen 2007, 32) liittävät huolen syntyvän lapsen sukupuoleen. Tytön syntymä kohottaa kaihon, minkä voi tulkita viittaukseksi sosiaaliseen sukupuoleen kirjoitettuun huolehtimisen taakkaan. Edelleen, runon naishahmot on ”koulutettu” yhteiskunnallisilla vaatimuksilla niin, että se näyttää vaikuttaneen heidän käsityksiinsä naiseudesta:

He ovat koulutettuja selviämään kaikesta
paitsi siitä ettei onnettomuutta tulekaan [--]

että huolet menevät ohi
tyttäret lähtevät
kaipaavat aina. (Huotarinen 2007, 32.)

Huolehtiminen on paisunut niin suureksi osaksi naisen elämää, ettei ilman huolta osaa olla. Kysymys on yhtäältä halusta tuntea itsensä tarpeelliseksi ja toisaalta siitä, kuinka kulttuurisesti opittua on tarpeellisuuden määrittely.

Runo kuitenkin kääntää ulkopuolelta vaaditun huolehtimisen suuntaa myös naiseen itseensä: ”vähän väliä heitä kehoitetaan kiertämään kädet polvien ympärille, / kertomaan itselle: *Sinä olet olemassa, sinä olet tärkeä.*” (Huotarinen 2007, 32.) Runon nimi ”LADY HYSTERIA” on intertekstuaalisessa suhteessa siihen merkityskenttään, jota sana hysteria

kantaa kreikankielisessä alkuperässään *kohtu*.¹⁰ Runossa hysteria ja kohtu kuitenkin artikuloituvat uudelleen uudessa yhteiskunnallisessa tilanteessa. Luen hysterian runon maailmassa *huolesta huolehtimisena*. Hysteria on sairautena aiemmassa lääketieteellisessä diskurssissa liitetty nimensä mukaisesti naissukupuoleen juuri kohdun vuoksi. Hysterian syyn on toisin sanoen nähty olevan naisen sisällä, rakenteellisena osana naiseutta.

Runossa huolehtiminen liittyy kuitenkin naiseuden ja äitiyden kulttuurisesti kantamaan vaatimukseen huolenpidosta. Huoli määrittelee naisen paikan ja tarpeellisuuden yhteiskunnassa. Tällöin hysterian kytkeminen huolehtimiseen viittaa ”taudin” tulevan naisen ulkopuolelta, niistä kulttuurisista merkityksistä, joita naiseen liitetään äitinä. Huolilaulu huolesta pitää sisällään sekä jaetun perinnön että toiveen huolien taakan kevenemisestä. Uusi artikulaatio mahdollistaa huolehtimiseen liittyvän syyllistämisen ja syyllisyyden tunteiden käsittelyn esimerkiksi lasten kotihoitoa tai omien vanhempien hoitamista pohtivissa keskusteluissa.

Kansan huoli

Kansanrunolle ominainen laulullisuus nostaa päätään Helena Sinervon runokokoelmassa *Oodeja korvalle* (2003), joka vihjaa jo nimellään, ettei teos noudattele modernistisessä runoudessa korostunutta silmäkeskeisyyttä.¹¹ Rytmikkyyden ja soinnullisuuden synnyttämä auditiivisuus on ominaista monille kokoelman runoista. Korosteisesti tämä näkyy esimerkiksi jo nimellään perinteen suuntaan osoittavassa runossa ”Kansanlaulu”:

Mitä sulle tyttö on tapahtunut,
kun sun niskassa kasvaa löpö,
kun sun polvella istuu valkea rotta
ja silmistä lentävät yököt?

Mitä sulle tyttö on tapahtunut,
kun sun kissasi itkee tikkailla,
kun verho on revennyt ikkunaan
ja piipusta katkeaa kaula?

Ota sinä suhusi pilleri,
ota pilleri niin et kärsi,
yhtään miltään ei tunnu, tyttö,
jos toisen ja kolmannen nappaat! (Sinervo 2003, 16.)

”Kansanlaulun” laulaja ei kerro suoraan itsestään, vaan puhuttelun kautta ”tytöstä”, jonka voi nähdä otsikkoa mukaillen metonymisesti edustavan Suomi-neitona koko kansaa. Runo muistuttaa selkeässä säkeistöjaossa, soinnullisuudessaan ja toistorakenteissaan kansanrunojen ja -laulujen muotorakenteita.¹²

Surun ja huolen voidaan lyyrissä huolirunoudessa kuvata ottavan sijansa ihmisruumiissa. Pohjois-Karjalan runoissa suru voi asua surullisessa ihmisessä kuin talossa.

(Timonen 2004, 321.) Sinervon runossa tytön ruumis on surun muuttama. Hänen niskastaan kasvaa löpö, joka arkikielessä tarkoittaa raskasta polttoöljyä tai lehmän-tattia.¹³ Silmistä, toisin sanoen tytön sisältä, lentää yökköjä eli lepakoita, jotka tunne-tusti viihtyvät pimeässä. Huoli on kuitenkin esitetty osin epäsuorasti ironian kautta, mikä näkyy esimerkiksi paikoin rallattavan rytmin ja synkän sana-aineksen ristiriitana. Koska ironia toteutuu tekstin diskurssissa, sen semanttisia ja syntaktisia ulottuvuuksia on tarkasteltava yhdessä tekstin käyttö- ja toimintakontekstien sosiaalisten, historial-listen ja kulttuuristen puolten kanssa (Hutcheon 1995, 17).

Yleisen (kansan)käsitteksen mukaan mielenterveysongelmat ovat yhteiskunnassamme lisääntyneet ja niiden hoito medikalisoitunut, lähinnä taloudellisista syistä, 1990-luvun laman seurauksena.¹⁴ Samoin syyt mielenterveysongelmien taustalla juontavat usein taloudellisista tekijöistä, kuten työttömyydestä ja sen sosiaalisista vaikutuksista. Nykyi-sin on vallalla ymmärrys, että huolista puhuminen on terapeutista. Avautumisen kautta haetaan toisen ihmisen ymmärrystä. Pelkkä kokemuksen sanallistaminenkin saattaa auttaa, vaikka varsinaista kuulijaa ei olisikaan. Huolirunoissa tästä purkautumisesta käy-tetään nimitystä *tuultaminen*¹⁵, mikä viittaa sekä puhuvaan *minään* että kuuntelemaan *toiseen*. Puhuminen ei kuitenkaan aina ole ongelmatonta. *Huolellisen* on kyettävä luot-tamaan henkilöön, jolle hän murheistaan puhuu. Psykoterapiaan pääsy taas voi tuntua yhtä saavuttamattomalta kuin lottovoitto. (Hänninen & Timonen 2004, 218–221.)

Senni Timonen puhuu huolirunojen yhteydessä tiheästi tunnekielestä, missä "[t]unteellinen puhe (surullisen affektin ilmaisu, läsnäolo ja vaikutus) ja puhe tunteesta (surun ominaisuuksien ja kokemuksen kuvaukset) toimivat korostuneen yhteenkietou-tuneina" (Timonen 2004, 310). "Kansanlaulussa" huolta ei esitetä selväsanaisesti yksi-löllisen huolen tunteen ilmaisuna, vaan huoli ilmenee affektiivisen ilmaisun kautta. Affektiivisuus toteutuu runossa "kiertoteitse" tunteiden sekamelskana, jolloin tunne-kieli sisältää esimerkiksi näennäisen ilon alle naamioitunutta surua. "Kansanlaulun" kolmannessa säkeistössä tunteellinen puhe ja puhe tunteesta kietoutuvat uudella tavalla, kun puhutellulle tytölle annetaan neuvo, että pillereitä ottamalla ei tunne mitään. Runon nimen "kansa" ja "laulu" artikuloituvat huolilauluksi kansasta, jolla ei mene kovin hyvin.

Puhe tunteesta muuttuu tunteelliseksi puheeksi sen kautta, että se vaiennetaan. Maksettuihin ammattikuuntelijoihin ei ole varaa, kemialliset ratkaisut ovat halvempia. Tunteellinen puhe "Kansanlaulussa" herättää pohtimaan ongelmien historiallista ja yhteiskunnallista ulottuvuutta.

Huolilaulu artikuloituu nykyrunon lukijalle tunnistettavaan muotoon ironian mahdollistaman tunteellisen puheen kautta. Tradition tapa lääkittää murheellista mieltä oli purkaa huolet lauluksi, "Kansanlaulussa" huolilaulu puolestaan kertoo huolien turruttamisesta lääkkeillä.

Jaettu huoli

Vaikka traditiossa *huolellinen* laulaa usein yksin huoliaan, tämä ei ole ristiriidassa laulu-tradition yhteisöllisyyden kanssa. Yhteisöllisyys toteutuu laulun sisällössä ilman huolia jakavaa yleisöäkin. Runojen näkemykset perustuvat vuosisatojen hämääriin jatkuvaan naissukupolvien ketjuun. (Apo 1989, 176–177.) Johanna Venhon runoelmassa *Yhtä juhlaa* (2006) kansanrunotraditioon viitataan niin muodon kuin sisällön tasolla. Alku- ja loppusoinnut vilisevät säkeissä, ja ajoittain silmiin osuu myös kalevalamittainen säe kuten ”Menen metsään, metsän peittoon” (Venho 2006, 15). Sanasto ammentaa niin ikään perinnevakasta äimättäriä, kivuttaria, karttuja ja katajakauhoja.

Tradition muodon ohella erityisesti äitiyden arjen huolet yhdistävät naisia. On asioita, jotka säilyvät sukupolvesta toiseen; lapset sairastelevat, kaipaavat huolta ja ruokaa.¹⁶ Huolet ovat kuitenkin 2000-luvun runossa erilaisia kuin ennen. Hätää ei koeta niinkään siitä, mistä ruoka saadaan pöytään, vaan siitä mitä ruoka on: ”Syö ksylitolia, syö gefilusta, syö pottuja, / älä syö sokeroitua jugurttia. [--] Lapsesta tulee narkkari mummonpotkija / jos et syötä sille itsetehtyjä soseita.” (Venho 2006, 41.) Traditiolla voidaan nähdä useampia funktioita nykylyriikassa. Kiinnostus vanhaan voi esimerkiksi heijastella kiinteiden arvojen tavoittelua, kun maailman koetaan olevan juoksevässä tilassa. Toisaalta se voi ilmentää myös miltei vastakohtaista tavoitetta löytää esteettistä nautintoa arjen harmauden ja päämäärille alistetun tehokkuuden keskelle. (Fornäs 1998, 65.) Monet *Yhtä juhlaa* -runoelman huolista kumpuavat ajasta, jossa elämme, mutta huolista syntyvät laulut voivat tuottaa myös esteettistä nautintoa.¹⁷

Yhtä juhlaa demystifoi ja purkaa ideaalia äitikuva. Suullisessa kansanrunoudessa äiti on ruumiillinen, konkreettinen maidonantaja ja synnyttäjä. *Kalevalassa* äitiyteen liittyvä ruumiillinen aspekti ei painotu, vaikka äidin rooli synnyttäjänä on huomioitu. Lönnrotin tulkinnat äitiydestä painottuvat synnyttämisen sijaan asialliseen ja kasvatukselliseen rooliin. (Hämäläinen 2012, 264.) Venholla (2006, 51) ruumiillisuus on vahvasti läsnä: ”Syvältä räkätäudin uumenista / korinaa sopimattomista aiheista, / lapset eivät nukahda tällaiseen, / saati äidit, unohdetaan iltalaulut [--]”.

Venhon runojen äiti on väsymyksensä keskellä myös epävarma siitä, onko hänestä ylipäättään lastensa kasvattajaksi. Kesken haaveittensa hän havahtuu todellisuuteen:

En voi jäädä, on pidettävä järjestystä,
kiskottava kuriksia, kasvatettava näitä
maailmaan jossa en itsekään osaa olla,
ne toistavat kaikki äänenpainot,
en voi valehdella niille. (Venho 2006, 43.)

Äidin huoli runoelmassa on siis sekä fyysistä väsymystä että henkistä painetta siitä, onko hänestä sellaiseksi äidiksi, jota nyky-yhteiskunta tuntuu häneltä velvoittavan.

Runoelman mottona toimii kiteeläinen parantajan loitsu vuodelta 1896 ”Mitä sie ketreet?”¹⁸ (Venho 2006, 7), joka ohjaa pohtimaan ajatusta sanan voimalla tapahtuvasta

parantumisesta. Tuula Hökkä toteaa Marja-Liisa Vartion runoteosten *Häät* (1952) ja *Seppäle* (1953) luennoissaan, että Vartio yhdistää ikivanhan tradition omaan luovaan elämykseensä, joka paljastaa järkkyneen tunnetilan. Tunneprosessien vapauttaminen ja murtumakohdille antautuminen ovat ainoa tapa synnyttää uusia henkisiä voimavaroja. Vartion runoissa tätä prosessia kuvastaa alati toistuva itku. (Hökkä 1989, 532–533.) Venhon runoelmassa arki on kyynelten ainetta ja kyyneleet laulun: ”Päivä päivän jälkeen / teen arjesta sakean liemen, / niin väkevän ettet voi sitä itkemättä niellä.” (Venho 2006, 121–123.)

Runoelman ensimmäisen, (*lähtö*)-nimisen runon alku esittelee runojen laulajan sukupolvien risteyksessä, jossa ovat läsnä menneet ja nykyinen:

Sylin vuoraan, peitän pään.

Ilta kietoo ikävään

mutta aamu valahtaa ylle kuin morsiuspuku:
vaativana, opittuna. (Venho 2006, 11.)

Alku- ja loppusointuja hyödyntävät ensimmäiset säkeet tuovat sekä rytmissään että sisällössään mieleen kansanrunon. Syli näyttäytyy metonymiana äitiydestä, lapsen pään painuessa uneen äidin mielen valtaavat huolet. Runo myös valottaa huolien synnyn liittyvän naiselle yhteiskunnassa esitettyihin odotuksiin. Aamu vertautuu morsiuspukuun, joka valahtaa ylle vaativana ja opittuna. Huolilaulujen traditiossa esimerkiksi naiminen vieraaseen sukuun kasvatti tytön huolia, mutta takasi samalla turvatun elannon (Karkama 2001, 190). *Yhtä juhlaa* -runoelmassa ratkaisuksi huolten pakolle muodostuu niiden jakaminen, *tuultaminen*.

Huolten *tuultaminen* on asettumista intersubjektiiviseen tilaan eli puhumaan huoliaan jollekin kohteelle, jolloin puhumiseen avautuu myös empatian aspekti (Timonen 2004, 352). (*lähtö*)-runossa on tradition ja puhuttelujen kautta läsnä koko joukko naisia: ”Ja tepä tänään suora, hellan ääressä selkä ojossa / puurokauha sojossa.” (Venho 2006, 11.) Naisketju tarjoutuu esimerkkirunossa vertaistueksi, *toiseksi*, jolle huoliaan voi *tuultaa*:

aikoihin en osannut puhua,

sitten tulivat elävät haamut,

iholle valuvat valoamut,

kuiskaajat tulivat,

ja sanoin ääneen: rakastan teitä.

H e l t e n k e l t : että te jaksoitte.

Otan kiinni kädestä,

takkuisesta siivestä otan [--] (Venho 2006, 13.)

Elävät haamut voi tulkita esiäideiksi, jotka fyysisestä kuolemastaan huolimatta ovat runon laulajan maailmassa todellisia jakajia ja kuuntelijoita. Säkeissä rakentuu affektiivinen lataus ymmärryksestä menneen ja nykyisen välillä. Runominän omien huolten suh-

teuttaminen jo elettyjen elämien huoliin, jaksamisiin ja selviämisiin antaa toivoa. Kielen ja typografian poikkeamat korostavat menneiden sukupolvien merkitystä runon minälle.

E n k e l t-sana typografisessa muodossaan, jossa kirjainten väliin jää normaalia enemmän tyhjää tilaa, on myös yhden kirjaimen päässä suomenkielisestä sanasta enkelit. Tämä ajatus korostuu, kun laulaja tarttuu hetkeä myöhemmin sekä käteen että takkuiseen siipeen. Koko runoelman kontekstissa ensimmäisen runon säkeet voi lukea huolten jakamisen kaipuun täyttymyksenä. Runon loppua hallitsee riehakkaasti eteenpäin tempova rytmi, ikään kuin merkinä oikean suunnan löytymisestä:

menen eteenpäin siitä mihin polku ei riitä,
kaislikko ulottuu vyötäisille,
vesi nousee nilkkojen yli
aukeaa aavan meren syli
nauran sille

ja minua viedään (Venho 2006, 13.)

Huolilaulujen traditio yhdistää teoksessa sukupolvia metodina, joka mahdollistaa murheiden jakamisen ja ymmärryksen saamisen. Traditio toimii fyysisen *toisen* tavoin huolten vastaanottajana. Teos myös purkaa yhteiskunnan taholta äitiyteen liitettyä huolehtimisen vaatimusta ja vahvan naisen retoriikkaa, jota esimerkiksi Lönnrot *Kalevalaa* koostaessaan rakensi.

Valittava karhunvatukka

Luonto on keskeinen osa kansanlyriikan kuvastoa, ja se näyttäytyy usein huolien purkamiseen sopivana ympäristönä. Laulaja esittää runoissa toiveen päästä purkamaan huolensa luonnon helmassa, sillä luonto osaa vaieta salaisuuksista (Apo 1989, 176). Merja Virolaisen keskeislyyrisen teoksen *Valloittaja* (2012) pääteemoja ovat rakkaus ja pettymys. Varsinkin jälkimmäisen aiheuttamia huolia kuvataan pääosin luontometaforin.

Virolainen mainitsee teoksen lopussa käyttäneensä viimeisessä osastossa ”Tuonela” lainauksia *Kalevalasta* ja *Kanteleltaresta*. Hän antaa myös jälkisanoina ymmärtää, että *Kanteletar* toimi yhtenä oppaana subjektiivisten tunteiden muotoilussa runokieleksi. (Virolainen 2012, 56–58.) *Valloittajassa* rakastuminen varattuun mieheen saa runojen laulajan milloin hehkumaan rakkauden hekumassa milloin taas huokailemaan huoliaan ”toisen naisen” roolissa. Tilanne on sosiaalisesti arkaluontoinen, sillä toinen nainen ei aina saa yhteisön varauksetonta empatiaa osakseen, ja rooliin kuuluu olennaisena osana salailu.

Ihmisen ja luonnon tuttavuus näkyy kansanrunoudessa usein luonnonilmiöiden inhimillisinä ominaisuuksina. Luontokuvin kerrotaankin tällöin lähinnä ihmisen suhteesta itseensä, omaan luontoonsa ja sieluelämäänsä. (Karkama 2001, 194.) *Valloittajassa* luonto on personoitu ottamaan petollisen rakastajan paikka: ”Jos et sinä huoli minua, / [--] kuusen kuiva oksa tarraa tissiin kiinni, / hytysille kelpaan hyvin.” (Virolainen 2012, 48.) Luontometaforat mahdollistavat yksilöllisten tunteiden yhteisöllisen viestinnän, sillä tämänkaltainen kuvallisuus sallii suhteellisen vapaat tulkinnat

(Karkama 2001, 193). Lisäksi luonto on runossa yhteisö, jonka kanssa punnitaan suhdetta: ”haapa varoittaa: ”Hankit häpeää! Hulluusko sinua ravistaa!” / Vaan koivunlehti lepertää: ”Anna ilon riepottaa!” (Virolainen 2012, 16.)

Pertti Karkama on todennut *Kantelettaren* maailman olevan luonteeltaan yhteisöllinen. Vaikka huolten aiheuttama epätoivo ja ahdistus saattavat vaikuttaa kohteettomilta, taustalta paljastuu lopulta sosiaalinen kaipuu: ”Yksilöt kaipaavat toisiaan ja ilmaisevat kaipuunsa lauluissa. Pyrkimykset viestittää tunteet kielellisesti vertauskuvin saa toisaalta aikaan sen, että ilmaistava tunne irtautuu laulajan itseystestä ja yleistyy kaikkien koettavaksi.” (Karkama 2001, 191.) *Valloittajassa* luontokuvaston ja kansanrunoperinteen aikaan saama affektiivisuus ja tunnistettavuus avaavat lukijalle rakkauden polttaman runominän sisintä. ”*Tuonela*”-nimisessä runossa runon yksin jäänyt *huolellinen* kuvaa tuntojaan seuraavasti:

Luulin lumpeen pitävän,
meren kaislan kannattavan,
vaan ei lumme pitänyt,
kaisla kannattanut:
lumpsahdin aallon alle
vilun vaimoksi,
huurteen huoraksi,
hallan haluamaksi
karhunsammalen saamaksi (Virolainen 2012, 49.)

Runo mukaillee kalevalamittaa, ja kansanrunon vaikutelma täydentyy allitteraation ja kerron ansiosta. Säkeet kuvastavat eksistentiaalista ahdistusta, joka on kuvattu luonto-metaforin. Luontokin kohtelee hyljättyä kaltoin, sillä hän joutuu ”kadotuksen kaunistamaksi / kortteen kopeloimaksi / syvänteen sysimäksi” (Virolainen 2012, 49). Runosta kuultaa läpi yksinäisyys tilanteessa, jossa varattu mies valitseekin vaimon rakastajattaren sijaan. Luontokuvaston avulla minän tunteet on mahdollista kanavoida affektiiviseksi viestiksi, joka rakentaa yhteyden laulajan ja muiden välille.

Luontokuvasto mahdollistaa myös huolten ilmaisun maksimoinnin. Huolten paljous ilmenee traditiossa usein niin, että huolellinen vakuuttaa huolien runsauden päihittävän luonnon. Huolia voi olla enemmän kuin kuusessa käpyjä tai kanervia kankaalla. (Timonen 2004, 318.) *Valloittajassa* huolet kuolettavat ruumista Tuonen virrassa: ”Hiukset hiertyvät nyt lietteeksi, / uistinviita vie sormet, / korva putoaa raakuksi, / pohje lahoppuiksi, rinnannipukka koisonnupuksi,” (Virolainen 2012, 49). Liioitteluun liittyy puhumisen terapeuttisuus laulajan sommitellessa säkeitä surustaan, huolet tulevat ulos yhtä isoina kuin miltä ne tuntuvat sisällä.

Veden merkitys juuri huolen kuvauksen yhteydessä on *Valloittajassa* ilmeinen. Vaikka runoissa ei eksplisiittisesti itketä, Virolainen toteaa teoksen lopussa uskovan, että Tuonen virran vesi on kyynelistä suolaista. Ruumiinnesteenä vesi on myös sukupuolitettu, sillä itku on tavattu rajata naisille sekä rituaalisena instituutiona että emotionaalisenä reaktionä. Kyynelkylpy-aiheissa minuus vierii vetenä kyynelissä ja

hakee muotoaan maisemassa. (Timonen 2004, 328–330.) *Valloittajassa* myös vasta-puoli saa osansa veden vaikutuksista: ”Nyt saat sinä tarpoa rannatonta raiskiota, hakea minua, / sohit airoilla, yrität vedellä, kourit, harot hävittämäsi.” (Virolainen 2012, 51.) Vesi näyttäytyy säkeissä siis myös minän liittolaisena, joka ei luovuta omiaan pahoin pidettäväksi.

Vahvan naisen retoriikan uudenlaisen tarkastelun kannalta on keskeistä, ettei *Valloittajan* laulaja lopulta kuole Tuonen virran pyörteisiin. Huolien pukeminen sanoiksi vahvistaa niin, että laulaja ”Tuonelan” viimeisessä osassa alkaa korostaa selviytymistään:

Minä haen hyvän osani
vaikka mistä, vaikka Tuonelasta,
suostuttelen suomun alta,
opin evän herkstä liikkeestä,
vaihdan valonvälkkeen kanssa,
maanittelen madon vatsasta,
lunastan muurahaisen munasta (Virolainen 2012, 51.)

Valittaminen ei siis osoita heikkoutta, vaan kääntyy päinvastoin laulajan vahvuudeksi. Runon lopussa hän saa jo lähes maagisia voimia: ”kutsun itseni kuolemasta, / maiskahdan neuvokkaana manalta!” (Virolainen 2012, 53.) Kansanrunokonteksti ja luontokuvasto mahdollistavat myötätunnon ja yhteisön tuen kokemuksen tilanteessa, josta ei ole helppo puhua suoraan. Heikkoutensa näyttäminen artikuloituu runoa huolirunon kontekstissa luettaessa naislaulajan vahvuudeksi; se mikä ei tapa vahvistaa.

Lopuksi

Analyyksini kohteena olleissa runoissa traditio on olennainen osa nykyihmisen huolten muotoilua sanoiksi. Vaikka huolirunojen traditio tarjoaa nykynaiselle yhteisöllisen samastumiskohteen, tradition funktio runoissa ei kuitenkaan ole yritys palata entiseen. Traditio osana nykyrunoutta tuottaa uuden kontekstin nykypäivän huolien luennassa. Esimerkiksi huolen vaatimus artikuloitui luennassani naisen ulkopuolelta tulevaksi vaatimukseksi, jolle ei ole mitään myötäsyttyisiä perusteita. Samoin vahvan naisen retoriikka kytkeytyi heikkouden näyttämiseen; itku ja huolien laulaminen julki ovat tapa selviytyä hengissä. Huolilaulujen traditio näyttäytyy huolien jakamisen henkisenä yhteytenä nykynaisten ja menneiden naissukupolvien välillä.

Kyse ei ole pelkästään muotoon liittyvistä seikoista vaan huolen purkamisen ideasta. Ajassa, jossa maailma tuntuu olevan koko ajan liikkeessä, traditio muodostaa kiintopisteen ja vertailukohdan. Huolia on ollut aina, ja niistä selviäminen kuuluu elämään. Käyttäessään hyväksi 1950-luvun modernismin vanhanaikaisena hylkäämiä muotora-kenteita teokset artikuloivat nämä piirteet osana 2000-luvun runoutta uudeksi runoudeksi. Traditio on saatettu nykylukijalle tunnistettavaan muotoon, kun se on liitetty osaksi 2000-luvun ihmisten mentaliteettien kuvausta.

Viitteet

¹ 1950-luvulla alkanut suomenkielisen lyriikan modernistinen perintö on jäsentänyt sekä runouden julkista vastaanottoa että lukemista pitkään. Tähän vaikuttaa ennen kaikkea se, että muita perinteitä ei kovin hyvin tunnusteta tai tunnusteta. (Pääjärvi 2011, 16–19.)

² 2000-luvun runoudessa kansanrunoaineisia hyödyntävien kirjailijoiden joukossa on toki miestenkin kirjoittamia teoksia. Näistä esimerkkinä ovat Ville Hytösen *Karsikkopuu* (2011) sekä Jyrki Heikkisen *Kalevanpoika* (2010). Ne eivät kuitenkaan ole yhtä selkeästi viittaussuhteessa huolten purkamisen traditioon lyyrisessä laulurunoudessa.

³ Emilia Vähätalo (2014) on käsitellyt *Tässä on valo* -teoksessa ilmenevää huolta lasten ja luonnon tulevaisuudesta ekokriittisessä artikkelissaan.

⁴ Esimerkiksi 1960-luvun vasemmistolaisen laululiikkeen tekstien sanoittajat, kuten Aulikki Oksanen, hyödynsivät kansanrunoutta sekä muodon että sisällön tasolla (Kainulainen 2013, 78).

⁵ Vastaanotosta katso esimerkiksi <http://www.kiiltomato.net/johanna-venho-yhta-juhlaa/>, <http://www.kiiltomato.net/vilja-tuulia-huotarinen-naisen-paikka/>, <http://www.ts.fi/kulttuuri/kirjat/410637/Hulluna+valloittavista+sanoista>.

⁶ Vilma Hänninen ja Senni Timonen ovat käsitelleet suomalaisten masennuskokemusten kuvauksen yhteyttä kansanrunouden huolirunojen kuvastoon. Yhteneväisyyttä löytyy tavoita kuvata huolen kokemuksia esimerkiksi painona, mustuutena, maassa olemisena, laihtuutena tai unettomuutena. (Hänninen & Timonen 2004, 198.)

⁷ Janna Kantola (2001, 8) mainitsee postmodernistiselle lyriikalle ominaisiksi piirteiksi esimerkiksi metalyyrisyyden, tekstien kierrätyksen, eri tyylilajien sekoittamisen, avoimen muodon, prosessinomaisuuden sekä epärunollisten aineiden käyttämisen.

⁸ Venäläisten formalistien mukaan kirjallisuuden keskeinen määrittäjä on *kohosteisuus*, eli pyrkimys käyttää ilmauksia, jotka poikkeavat normaalista kielenkäytöstä. Tätä kohosteisuutta he kutsuivat nimellä *kirjallisuudellisuus*. (Korhonen 2003, 17.) Roman Jakobsonin luonnehdinnan mukaan runoudelle viestinä on tyyppillistä poeettinen funktio, eli lukijan huomio kiinnittyy merkkiin sinänsä. Funktio esiintyy paljaimmillaan kielen mahdollisuuksia kokeilevassa tai kielellä leikkivässä lyriikassa. (Jakobson 1960, 357–359.)

⁹ Niina Hämäläinen on soveltanut väitöskirjassaan *Yhteinen perhe, jaetut tunteet* (2012) artikulaation käsitettä tutkiessaan Elias Lönnrotin työskentelymenetelmiä *Kantelettaren* koostamisessa.

¹⁰ 1800-luvulla hysteria oli yleinen diagnoosi varsinkin naisten hermostollisiin sairauksiin. Sana hysteria tulee kohtua merkitsevistä kreikan sanasta hysteros. Jo Hippokrates puhuu vaeltavasta tai liikkuvasta kohdusta. (Lewis 1989, 47.)

¹¹ Modernistisen runouden lukuvaikeuksien helpottamiseksi ilmestyi kriitikkojen kirjoittamia esseitä. Niissä modernistisen runon kuvakeseisyttä luonnehdittiin puhumalla ”kuvarunosta” tai ”silmarunosta”. (Kaunonen 2001, 18.)

¹² Runo on sävelletty lauluksi Anita Sepän toimesta. Hän myös esittää sen taiteilijanimellä Liisa Lux albumilla *Hiekkaa* (2012), jossa on myös muita Helena Sinervon sanoituksia.

¹³ <http://www.suomisanakirja.fi/1%C3%B6p%C3%B6>.

¹⁴ http://yle.fi/elavaarkisto/artikkelit/laakitty_mieli_53147.html#media=53164.

¹⁵ Tuultaminen on vanha viljanjyvien ja marjojen puhdistamiseen käytettävä menetelmä, jossa puhdistettava tuote kaadetaan hyvässä tuulessa maassa olevalle alustalle. Tuuli vie mukanaan roskat. (Timonen 2004, 351.)

¹⁶ Kuisma Korhonen on osuvasti muotoillut asioiden jatkuvuutta *Yhtä juhlaa* -kokoelman kritiikissään: ”Esiäidit näkivät samat vuodentakierrot, tunsivat saman lumen, näkivät saman valon. Pyyhkivät räkäkynttilöitä lasten neniltä, ruokkivat kita auki uikuttavia poikasia. Ja sama pimeä kivi syvässä vedessä kuroi heidänkin palleansa kokoon.” (Korhonen 8.3.2006.)

¹⁷ *Yhtä juhlaa* -runoelmassa Venho on tavoittanut liikevoimaisen muodon, jonka imussa tutut asiat musertavasta arjesta luovaan ajatteluun asettuvat uuteen näkövinkkeliin (Karhu 2006).

¹⁸ ”Mitä sie ketreet? // Ketreen suitsia surmalle, / kuristinta kuolemalle. // Tien suihet surman suulle, / kuolaimet kuolemalle. // Surman suihilla pitelen, / opettelen ohjaksilla.” (Venho 2006, 7.)

Lähteet

Primäärilähteet

Huotarinen, Vilja-Tuulia 2007. *Naisen paikka*. Helsinki: WSOY.

Sinervo, Helena 2003. *Oodeja korvalle*. Helsinki: WSOY.

Venho, Johanna 2006. *Yhtä juhlaa. Runoelma*. Helsinki: WSOY.

Virolainen, Merja 2012. *Valloittaja*. Helsinki: Tammi.

Sekundäärilähteet

Apo, Satu 1989. Valitus ja viha. Lyyrinen laulurunous. Marja-Liisa Nevala (toim.), ”Sain roolin johon en mahdu”. *Suomalaisen naiskirjallisuuden linjoja*. Helsinki: Otava, 154–181.

Bean, Heidi R. & Mike Chasar 2011. Introduction. Bean, Heidi R. & Mike Chasar (eds), *Poetry after Cultural Studies*. Iowa City: University of Iowa Press, 1–13.

Damon, Maria & Ira Livingston 2009. Introduction. Damon, Maria & Ira Livingston (eds), *Poetry and Cultural Studies. A Reader*. Urbana & Chicago: University of Illinois Press, 1–17.

Eagleton, Terry 2007. *How to Read a Poem*. Oxford: Blackwell.

Fornäs, Johan 1998. *Kulttuuriteoria. Myöhäismodernin ulottuvuuksia*. (Cultural Theory and Late Modernity, 1995.) Suom. Virpi Blom (luku 4), Kaarina Hazard (luku 3), Juha Herkman (luku 5) ja Mikko Lehtonen (luvut 1 ja 2). Suomenoksen toim. Mikko Lehtonen. Tampere: Vastapaino.

Grossberg, Lawrence 1995. *Mielihyvän kytkennät. Risteilyjä populaarikulttuurissa*. Artikkeleista suom. ja toim. Juha Koivisto, Mikko Lehtonen, Ensio Puoskari & Timo Uusitupa. Tampere: Vastapaino.

Honkasalo, Marja-Liisa 2002. ”Vielki miuta nii itkettä...”. Suru, ero ja *abistus* pohjoiskarjalaisten naisten arkipäivässä. Satu Apo, Anu Koivunen, Leena-Maija Rossi & Kirsi Saarikangas (toim.), *Itkua ikä kaikki? Kirjoituksia naisesta, vallasta ja väkivallasta*. Helsinki: SKS, 42–57.

- Hutcheon, Linda 1995. *Irony's Edge. The Theory and Politics of Irony*. London: Routledge.
- Hämäläinen, Niina 2012. *Yhteinen perhe, jaetut tunteet. Lyyrisen kansanrunon tekstuaalisoinnin ja artikuloinnin tapoja* Kalevalassa. Sarja C, osa 349. Turku: Turun yliopisto. <https://www.doria.fi/bitstream/handle/10024/85030/AnnalesC349Hamalainen.pdf?sequence=4> (14.2. 2015).
- Hänninen, Vilma & Senni Timonen 2004. ”Huoli” ja ”Masennus”. Kärsimyksiä ennen ja nyt. Marja-Liisa Honkasalo, Terhi Utriainen & Anna Leppo (toim.), *Arki satuttaa. Kärsimyksiä suomalaisessa nykypäivässä*. Tampere: Vastapaino, 193–225.
- Hökkä, Tuula 1989. Naiseuden kieli, vieras kieli. Marja-Liisa Nevala (toim.), *Sain roolin johon en mahdu*. *Suomalaisen naiskirjallisuuden linjoja*. Helsinki: Otava, 532–536.
- Jakobson, Roman 1960. Linguistics and Poetics. Thomas A. Sebeok (ed.), *Style in Language*. Cambridge Massachusetts: MIT Press, 350–377.
- Kainulainen, Siru 2011. *Kun sanat eivät riitä. Rytmii, modernismi ja Eila Kivikk'ahon runous*. Sarja C, osa 322. Turku: Turun yliopisto. <http://www.doria.fi/bitstream/handle/10024/72556/AnnalesC322Kainulainen.pdf?sequence=1> (15.1.2015).
- Kainulainen, Siru 2013. Vanhoja vaikutuksia, uusia muotoja: runon laulullisuudesta. Antti Tuuri, Ulla Piela & Seppo Knuuttila (toim.), *Kirjailijoiden Kalevala. Kalevalaseuran vuosikirja 92*. Helsinki: SKS, 71–84.
- Kantola, Janna 2001. *Runous plus. Tutkielmia modernismin jälkeisestä runoudesta*. Helsinki: Palmenia.
- Karhu, Annina 2006. Lähimetsässä lymyää loitsuja. *Kiiltomato* 1.3. 2006. <http://www.kiiltomato.net/johanna-venho-yhta-juhlaa/> (14.2.2015).
- Karkama, Pertti 2001. *Kansakunnan asialla. Elias Lönnrot ja ajan aatteet*. Helsinki: SKS.
- Kaunonen, Leena 2001. *Sanojen palatsi. puhujan määrittely ja teoskokonaisuuden bahmotus Paavo Haavikon Talvipalatsissa*. Helsinki: SKS.
- Korhonen, Kuisma 2003. Kirjallisuudentutkimuksen alue. Outi Alanko & Tiina Käkelä-Puumala (toim.), *Kirjallisuudentutkimuksen peruskäsitteitä*. Helsinki: SKS, 11–39.
- Korhonen, Kuisma 2006. Runoelma ammentaa arjen myyttisestä virrasta. Esi- ja nykyäidit elävät rinnan Johanna Venhon teoksessa. *Helsingin Sanomat* 8.3. 2006.
- Lehtonen, Mikko 2004 (1996). *Merkitysten maailma. Kulttuurisen tekstintutkimuksen lähtökohtia*. Tampere: Vastapaino.
- Lewis, I.M. 1989 (1971). *Ecstatic Religion. A Study of Shamanism and Spirit Possession*. London & New York: Routledge.

- Lönnrot, Elias 1840. *Kanteletar taikka Suomen Kansan Wanhoja Lauluja ja Wirsiä*.
<https://www.gutenberg.org/cache/epub/7078/pg7078.html> (15.1.2015).
- Markkola, Pirjo 2002. Vahva nainen ja kansallinen historia. Tuula Gordon, Katri Komulainen & Kirsti Lempiäinen (toim.), *Suomineitonen hei! Kansallisuuden sukupuoli*. Helsinki: SKS, 75–90.
- Pääjärvi, Maaria 2011. Kolme runoutta ja yksi lisännumero. 2000-luvun runouden tyyleistä. Teemu Manninen & Maaria Pääjärvi (toim.), *Suomalaisia nykyrunoilijoita 2*. Helsinki: Avain, BTJ Kustannus, 13–45.
- Timonen, Senni 2004. *Minä, tila, tunne. Näkökulmia kalevalamittaiseen kansanlyriikkaan*. Helsinki: SKS.
- Vähätalo, Emilia 2014. ”En voi ajatella valaita ahdistumatta, emme ajattele valaita”. Huoli lasten ja luonnon tulevaisuudesta naisten kirjoittamassa nykyrunoudessa. *Sanelma. Turun yliopiston kotimaisen kirjallisuuden vuosikirja 2013*. Turku: Turun yliopisto, 75–93.